

GÖRÜŞ

“Mega Projeler ve İstanbul” Panelinin Değerlendirilmesi

Saadet Tuğçe Tezer

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü tarafından düzenlenen “Mega Projeler ve İstanbul” paneli, 12 Şubat 2014 tarihinde Sultanahmet-Armada Otel’de gerçekleştirilmiştir.

Çatısı “mega projeler” üzerine kurulu olarak tanımlanan panel kapsamında söz konusu kavramın tanımlanması; bütçe, çevresel etkileri, fiziksel ve toplumsal etkileri ve sebep olduğu travma etkisi üzerinden yapılmıştır. MSGSÜ tarafından yapılan mega-proje tanımının en önemli ölçütü, kamu ve özel sektör kaynaklarından söz konusu projelere aktarılan bütçeler olarak kabul edilmiştir. Diğer ölçütler; kentte gözlemlenen mega-projelerin çevresel etkileri, kent ve kent üzerindeki fiziksel ve toplumsal etkileri ve kentte bırakacağı izlerin büyüklüğü sebebi ile kent belleği üzerinde yaratacağı travma etkisi olarak belirlenmiştir.

İki oturumdan oluşacak şekilde düzenlenen panelin açılış konuşmaları; MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Dekanı Güzin Konuk ve Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı Gülşen Özaydın tarafından gerçekleştirilmiştir. Panelin, moderatörlüğü Haydar Karabey tarafından gerçekleştirilen ilk oturumunun konuşmacıları “rasyonel karar verme görevi, çalın projeler, kent hakkı, katılımcı ve demokratik proje zemini” odaklarına değinen İlhan Tekeli; “azman bir kent olarak İstanbul, dönüşmeden büyüme, mega projelerin kentli tarafından ödenecek bedeli, mega projeler karşısında tavır alabilen bir aktör olma” konularına değinen Murat Güvenç; “kentsel projeler sonucunda yer değiştirme zorunluluğu, Ayazma ve Sulukule kentsel dönüşüm projeleri, Gezi Parkı eylemleri, yerel seçimlerde kent halkının davranış eğilimleri” gibi konulara değinen Ayfer Bartu Candan; “doğa hakkı, büyük projelerde fizibilite çalışması yokluğu,

mega projelerde ölçek ve riskin boyutu arasındaki ilişki” konularını tartışmaya açan Hürriyet Ögdül olmuştur.

Öğleden sonra Ersen Gürsel’in moderatörlüğünde gerçekleşen ikinci oturumun konuşmacıları ise, “İstanbul’daki mega projelerin doğaya etkileri, ekolojik tahribata ilişkin istatistik veriler, ‘imitasyon doğa’ olgusu” konularına değinen Demet Kap Yücel; “mega proje-iktidar-küreselleşme ilişkisi, siyasi kriz, mega projelerin vizyonu, küresel sermaye, mega projelerin aktörleri arasındaki ilişki ağları, klonlanmış kentler” konularını tartışmaya açan Yaşar Adanalı; “mega projeler ve kentsel politika ilişkisi, inşaat ekonomisinin kente etkisi, Gezi Parkı süreci” gibi konulara değinen Cihan Uzunçarşılı Baysal; “İstanbul’un son 10 yılına ilişkin kentleşme süreci, iktidar-kent ilişkisi, ‘her şeye rağmen büyüme’ olgusu” konularına değinen Erbatur Çavuşoğlu olmuştur.

Değerlendirmenin bundan sonraki kısmında; sözü edilen panelin ilk oturumunda söz alan Ayfer Bartu Candan tarafından yapılan “Mega Projeler ve Toplum-İnsan” sunuşu ile Hürriyet Ögdül tarafından yapılan “Mega Projeler Çağında Çalın Bir Proje; Doğa Hakkı” başlıklı sunuşu detayda incelenmektedir.

Sosyolog ve Antropolog olan Ayfer Bartu Candan’ın mega proje konusuna bakışı, panel kapsamında yapılan ve büyük ölçekli simgesel projeleri konu edinen sunuşlardan farklı olarak, gecekondü dönüşüm projelerine temellenmektedir. Sözü edilen projeler sonucunda önemli sayıda insanın İstanbul’da yer değiştirmek zorunda kaldığına vurgu yapan Candan, “Kentsel projelere neden tepki veriyoruz?” sorusunun öncesinde sorulması gereken 3 temel sorudan söz etmektedir. Bu sorular ve Candan’ın cevap önermeleri şu şekildedir:

I. Bu Sürecin Kaybedenleri Kim? Kim, Neyi Kaybediyor?

Ayfer Bartu Candan'ın panelde yaptığı sunum çerçevesinde tartışmaya açtığı ilk soruya cevabı şu şekildedir: “İstanbul’da gerçekleşen konut dönüşüm projelerinden uzun süredir gündemde olan bir örnek, Ayazma gecekondu yerleşiminin yıkılarak, TOKİ Bezirganbahçe konutlarına taşınması şeklinde gerçekleşmiştir. Nüfusunun kökenlerine bakıldığında, Ayazma bölgesi Kürtler’in, Sulukule bölgesi ise Romanlar’ın yoğunlukla yaşadığı yerler olarak görülmektedir. Orta ve üst sınıfların kentsel dönüşüm projelerine bugünlerde ancak ses çıkarmaya başlamasının sebebi, dönüşüm süreçlerinin artık Bağdat Caddesi’ne kadar ulaşmış olmasıdır. Olimpiyat Köyü’nün yapılması, aynı süreçte Ayazma’nın boşaltılması; Tepeüstü ve Ayazma yıkılırken, Bezirganbahçe konut projesinin yapılması, birbirine paralel kentsel süreçler olarak gerçekleşmiştir. Kaybedenler çerçevesinde değerlendirilebilecek bir nüfus, TOKİ eliyle Bezirganbahçe’ye taşınmaktadır. Sözü edilen kesim, kent yoksullarının da yoksullarını ifade etmekte olup; zorunlu göç sonucunda İstanbul’a gelmiş olan Kürt nüfusunu kapsamaktadır. Bu sürecin İstanbul’un konu olduğu diğer göç süreçlerinden farkı, “zincirleme göç” (sanayi tipi göç) olmamasıdır. Ağırıklı olarak 1990’lardan itibaren görülen zorunlu göç, güneydoğudaki savaştan kaçan Kürtler’in, geri dönecek bir köyü olmayacak şekilde, kiracı olarak geldikleri bir göç türünü karşılamaktadır. Burada söz konusu göçer nüfusun; göç sonucunda dönecekleri bir yer, ya da geldikleri yerde bir destekleri yoktur. Bu nüfusun büyük bir kısmı tekstil ve mobilya sanayisinde geçici işçi olarak çalışan, gelirleri maksimum 1000-1200 TL arasında olan insanlardan oluşmaktadır.” Candan’ın önermesine göre, bu göç ve kalitesiz yaşam koşullarını organize eden konut üretimi sürecine Kürt nüfusunun vermesi beklenen tepkinin görünür biçimde oluşmamasının temel sebebinin şu şekilde ifade etmek mümkündür: “Türk direnirse direnişçi, Kürt direnirse terörist”.

“Kentsel dönüşüm süreci sonucunda büyük bir nüfusun yerleştirildiği Bezirganbahçe, etrafı büyük ölçüde MHP’li bir nüfusla kaplı bir alan olup; Kürt nüfus ve halihazırda onlardan pek hazzetmeyen Karadenizli göçmenler, buraya yerleştirilmiştir. Dolayısıyla burada, kendiliğinden ve sürekli yükselen bir sosyal şiddet söz konusudur. Buradaki yaşam koşulları ekonomik açıdan değerlendirildiğinde; genel bir hesaplama TOKİ’nin burada talep ettiği kiranın 200-250 TL olduğu, fatura, vb giderlerle beraber bir ailenin aylık toplam sabit giderinin 600 TL’ye ulaştığı görülmektedir. En az 4 kişilik nüfusa sahip ailelerin yaşadığı bu evlerde aylık toplam gelir ise 1000-1200 TL civarındadır. TOKİ ile imzalanan sözleşme gereği, buraya yerleştirilen insanlar, sözkonusu aidatı üstüste iki ay vermediği durumda, evlerinden çıkarılmaktadır. Dolayısıyla Bezirganbahçe konut alanında, sosyal ve ekonomik açıdan bu durumdan kaynaklanan bir huzursuzluk da mevcuttur. Öte yandan kent yoksullarını şehirde ayakta tutan mekanizmaların, buraya yerleşirken bu nüfusun ayaklarının altından çekilmiş durumda olması, yaşam koşullarını daha da zorlaştırmaktadır. Gecekondu bölgesinde veresiye sisteminin işlediği bir bakkal-yerel halk ilişkisi mevcut-

ken, TOKİ konut bölgesinde bir süpermarket, sitenin dışında da veresiye alışverişe yaşamayan MHP’li bir bakkal söz konusudur. Ayrıca Ayazma’daki meyve bahçeleri, Bezirganbahçe’de peyzaj ögesine dönüşmüş durumda olup, Candan’ın ifadesiyle “bu insanlar Ayazma’da tok, Bezirganbahçe’de aç” durumdadır. Dolayısıyla bu insanların birarada yaşamaya devam etme imkanı bulunmamaktadır. Bu noktada Tepeüstü’nden gelen nüfus, buradan ayrılmayı tercih etmemekte olup; maddi durumlarının görece iyi olması ve Kürt nüfusun buradan ayrılmasının onlar açısından huzursuzluğu azaltıcı etkisi bu tercihin sebeplerini oluşturmaktadır. Buradan ayrılan/ayrılmak durumunda kalan Kürtler ise, Trakya bölgesinde yer alan OSB’lerin çevresine yerleşmektedir.

Kağıt üstünde çok güzel ve çözümcül olan/olarak sunulan bu kentsel projeler, pratikte konut sorununu çözmekten oldukça uzak bir imaj sergilemektedir.”

İçinde bulunduğumuz dönem Dalan dönemi ile kıyaslandığında, bazı temel farklar ortaya çıkmaktadır: Dalan döneminde Mimarlar Odası’na söylenen “Size rağmen yapacağım” söyleminin yerini, mevcut iktidarın “Sizin için yapıyorum” ve “Konut sorununu çözüyorum” söylemi almakta, eş zamanlı olarak hukuk altyapısı bu faaliyetlere uygun hale getirilerek, atılan tüm adımlar yasal bir hal almaktadır. Her iki dönemin sahne olduğu süreçlerin sonucunda, yoksullar kent içinde yer değiştirmektedir.

2. Bu Sürecin Kazananları Kim? İnşaat Şirketleri ve Yatırımcılar Dışında Kazananlar Kim ve Ne Kazanıyorlar?

Genel kaniya göre TOKİ ve inşaat firmaları ile, bu süreçlerde gerçekten konut sorunu çözülen insanlar, sürecin kazananları olarak kabul edilmektedir. Bu noktada, “kapalı site”lerin bir şehir sorunu olarak konu edilmemesi, ayrı bir sorunsal teşkil etmektedir. Doğa miti içinde sunulan konut projeleri, doğal kaynakları sonuna kadar kullanmakta ve onları tahrip etmektedir. Göktürk, Akfırat ve Çekmeköy bölgeleri, bu konuya ilişkin gözlemlenen en güncel ve büyük örneklerdendir. Söz konusu bölgelerde yapılan projelere ilişkin “orman içinde” şeklinde yapılan tanıtım, aslında ormanı kesip içine yapılan konutları tanıtmakta olup, bu projeler kapsamında doğayla sürekli bir mücadele söz konusu olmaktadır. Doğayla mücadelenin çarpıcı bir örneği, bu konut alanlarında kullanılan ve kuşları, doğayı konut alanlarından uzaklaştıran cihazların mevcudiyetidir. Gelinek noktada büyük ölçekli kapalı site projeleri, doğa tahribatı ve aşırı maliyetten ibaret hale gelmektedir. Dolayısıyla Candan’ın deyimiyle gerçek anlamda “kuş çmaz, kervan geçmez” konut bölgeleri oluşmaktadır.

3. Bu Sürecin Yerel Siyasete ve Kentsel Muhalefete Bağlanması Nasıl Mümkündür?

Candan’ın bu konu kapsamında yerel seçimlere ilişkin olarak yaptığı değerlendirmenin temellendiği konu, şu şekilde ifade edilmektedir: “Sözü edilen büyük kentsel projeler ve yolsuzluklar o kadar mega ki, insanların hayatına değmemektedir. Mevcut iktidarın, insanların hayatını kolaylaştıran uygulamaları

(aşevi, spor kursu, vb) hala devam etmektedir. Sözü edilen projeler ve yolsuzluklar mega düzlemde gerçekleşmekte, aslında seçmenler bir bakıma realist bir seçim yapmaktadır. Bu durumda kentsel muhalefeti bunun üzerinden örgütlemek büyük bir önem kazanmakta, ancak belli ilkelerde, müştereklerde buluşulduğu zaman bir kentsel muhalefet oluşması mümkün görülmektedir. Bu noktada, bir anlamda “ikiyüzlülük paradoksu” olarak ifade edilebilecek bir durum ortaya çıkmaktadır: “Çekmeköy’de kapalı sitede oturan adamın, Gezi Parkı olaylarına katılması.” Fakat, sistemi belirleyen durumların bu kadar içinde olduğunda, kentsel muhalefet de inandırıcı olmaktan uzaklaşmaktadır.

MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nden Hürriyet Öğdül tarafından yapılan “Mega Projeler Çağında Çılgın Bir Proje; Doğa Hakkı” başlıklı sunuşunun özgün yönü; “doğa hakkı” olgusunun, mega projeler ile ilişkilendirilmesidir. Detaylı bir biçimde yapılan “mega proje” tanımında mega projelerin bileşenleri; yüksek bütçe, kamu+özel sektör girişimi, büyük kentsel, toplumsal, çevresel ve ekonomik etkiler ile kamuoyunda tartışma yaratan siyasi boyut olarak belirlenmektedir. Çok sayıda farklı mega proje örneğinin ele alındığı sunuşta, sözü edilen projelerin özellikle bütçe, alan büyüklüğü ve ölçek konularında “mega” niteliği taşıdığı ve istisnalar dışında “küresel etki” beklentisi ile yapıldığı tespiti yer almaktadır. Projelerin bir diğer “mega” özelliği, barındırdığı risklerin büyüklüğüdür.

Öğdül’e göre mega projelerin önemli bir diğer karakteristik özelliği de, çoğunlukla kamuoyuna kapalı biçimde, bir lobi ortamında hazırlanıyor olması, bir fizibilite sürecine tabi olmasıdır. Bu tip projelerin büyük bir kısmında maliyet, hedeflenen maliyeti ortalama %50 civarında aşmaktadır.

İstanbul’da yapılan mega projelerden, uzun süredir gündemde olan bir örnek, Kanal İstanbul ve Üçüncü Havalimanı projesidir. Güncel durumda 3 farklı kanalın sözkonusu olduğu proje süreci, 2012 yılında çıkarılan 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” kapsamında belirlenen “rezerv yapı alanı” ve “riskli alan” tanımları ile başlamıştır. 08.09.2012 tarih ve 2012/3573 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile toplam 38.500 hektarlık bir alanın rezerv alanı ilan edilmesi ile fiili olarak başlayan sürece ilişkin rakamsal öngörüler sunuşta şu şekilde aktarılmaktadır: “Su yüzeyleri ve havalimanı çıkarıldığında ortaya çıkan büyüklük 31.361 ha, İstanbul’da meskun alanların toplam büyüklüğünün 64.995 ha, yeni alanlarda nüfus yaklaşık 6.000.000 kişi olacak”.

Sunumda mega projeler kapsamında dikkat çekici diğer bir husus, koruma mevzuatının; “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”un ‘Uygulanmayacak Mevzuat’ başlıklı 9. Maddesinde bu kanuna aykırı maddeleri uygulanmayacak olan Kanunlar sayılmaktadır.” maddesi ile devre dışı bırakılmasıdır. Ayrıca, 31 Mayıs 2012’ye tarihlenen 6306 sayılı yasada “Uygulanmayacak Mevzuat” başlığı altında, 9. Madde kapsamında yer verilen çok sayıda yasa ve yönetmelik maddesi, “... bu Kanunun uygulanmasını engelleyici hükümleri

ve diğer kanunların bu Kanuna aykırı hükümleri uygulanmaz.” ibaresi ile devre dışı bırakılmaktadır.

Öğdül’ün sunuşu kapsamında değindiği İstanbul’a ilişkin diğer önemli mega proje ise, yine son yıllarda gündem değerini hiç kaybetmeyeb 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu projesi olarak görülmektedir. 2b Alanları, Özel Orman Alanları, Havza Mutlak Koruma Alanları, Tarım Alanları ve Orman Alanları’nı kapsayan güzergah, kentsel duyarlılık ve kentsel muhalefete sıkça konu olmaktadır. Sunum kapsamında ele alınan Üçüncü Havalimanı projesi ise, Karadeniz kıyısında Akpınar ile Yeniköy-Karaburun yerleşmeleri arasında, Terkos gölüne 2,5 km mesafede bulunan ormanlık ve sulak bir alanı kapsamakta olup, toplamda 7.650 hektarlık bir alandan oluşmaktadır. Havalimanı bölgesinin tamamı; orman alanı, maden alanı, göl, mera, kuru tarım alanı ve fundalık alanadn meydana gelmekte olup; proje kapsamında 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ile 4342 sayılı Mera Kanunu kapsamında “gerekli izinler”in alınması ön şartı bulunmaktadır.

Bu sunuşun diğer bir özgün yönü, Üçüncü Havalimanı projesi kapsamında hazırlanan 2013 yılı, Mart ayına tarihli Çevresel Etki Değerlendirme Raporu kapsamında ele alınan Ekosistem Değerlendirme Raporu ve Kuş Türleri Açısından Ön Değerlendirme Raporu’nda yer alan detaylardır. “Proje sahası içerisinde maden işletmelerinin oluşturduğu 70 adet göl, gölet ve/veya gölcük bulunmaktadır. Proje inşaat aşamasında bu yapay göl, gölet/gölcük suları, kullanma ve sulama suyu olarak kullanılacaktır. Daha sonra hafriyat ve dolgu malzemesi ile doldurulacaktır.”, “Dolayısıyla sulak alan vasfını yitirecek olup, bu alanlar ve yakınlarındaki sucül yaşam ve canlı yaşam yok olacaktır. Söz konusu alanlar ile ilgili Orman ve Su İşleri Bakanlığına Başvuruda bulunulacak ve gerekli izinler alınacaktır.” ve “Alandaki toplam ağaç adedi 2.513.341, kesilmesi zaruri ağaç miktarı 657.950 adettir. Alandaki 1.855.391 adet ağaç ise taşınabilecek durumdadır. Ağaç türleri Maritima çamı, fıstıkçamı, kızılçam, karaçam, meşe, gürgen, dışbudak, ihlamur, akçaağaç ve sedirdir. ...Yaklaşık 6.172,7 hektar orman alanı yok olacaktır.” ifadeleri ile “Kuş çeken bu unsurların ortadan kaldırılması/giderilmesi için alınabilecek önlemler” kapsamında verilen “Kuşları çeken yiyecek, içecek, vb. kaynaklar ortadan kaldırılmalıdır; Kuşların; fare, köstebek, solucan, örümcek ve her çeşit böceklerle beslendiği dikkate alınarak, hava alanı sahalarında otlar mücadele ve temizlik faaliyetleri ...titizlikle yürütülmelidir; Otlar mücadele faaliyetlerinde...kuşlara besin teşkil edecek toprak altı canlıların aşırı yoğunlaşmalarını önleyici uygulamalar yapılmalıdır; Çimenler uzun bırakılmamalıdır.” ve “Kuşların diğer beslenme kaynakları bitkiler (tarımsal ürünler, meyve vb.) olduğundan hareketle...tarımsal faaliyetlerden kaçınılması, meyve veren ağaçların yetiştirilmemesi gereklidir; Su havuzları, su birikintileri, bataklık araziler yok edilmeli, kurutulmalı, pis su akıntılarının üzeri mutlaka kapatılmalıdır; Kuşların barınma ve yuva yapabilecekleri yerler tespit edilmeli, yuvalanmaya müsait eski terk edilmiş bina ve kalıntılar kaldırılmalıdır.” ifadeleri; sunuş boyunca vurgulanan “doğayla mücadele” olgusu ve buna karşı gelişen muhalefetin haklılığını kendi cümleleri ve verileri ile ortaya koymaktadır.

“Bireyin yaşamını biçimlendirme hakkı” şeklinde tanımlanan “kent hakkı” ve “doğal varlıkların kendini yenileyebilme ve habitatı içinde yaşamını sürdürme hakkı” şeklinde tanımlanan “doğa hakkı tanımları ile süren sunuş; “üstün kamu yararı”nın

“insan için en uzun vadeli yarar”a evrilen hali ile “üstün ekosistem yararı” önermesi ve “doğa hakkı”nın bir hayale ve bir inanca dayanması sebebiyle bir “çılgın proje” olduğu iddiası ile sonlandırılmıştır.